

ISSN-2091-508X

Ўзбекистан Республикасы Илимлер Академиясы
Қарақалпақстан бөлимининң

ХАБАРШЫСЫ

Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси
Қорақалпоғистон бўлимининг

АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК

Қарақалпақского отделения
Академии наук Республики Узбекистан

Нөкис 2018 Нукус

3

гических типов.....	79
Алиев Д.Д., Турганбаев Р.У. - Возрастная изменчивость ферментов и их взаимосвязь с жизнеспособностью каракульских ягнят окраски сур.....	81
Алламуратов К.К. - К вопросу использования достижений ионообменной технологии в решении природоохранных задач.....	85
Асенов Г.А., Сейтмуратов Р.К. - Инновационный подход к усовершенствованию эпидемиологического надзора на территории Устюртского природного очага чумы.....	88
Бегдуллаева Г.С., Ибрагимов М.Ю. - Современное состояние паразитарных заболеваний среди населения Республики Каракалпакстан.....	93

ОБЩЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

Экономика

Якубов И.А., Хусанова Г.С. - Наманган вилоятнинг асосий макроиктисодий кўрсаткичлари тахлили.....	96
---	----

История, философия, правоведение, религия, социология и политология

Таниева Г.М. - XVI-XVII аср бошида Ўрта Осиё халқлари ҳаж йўлининг Манғишлоқ-Ширвон йўналиши тарихига доир.....	101
Идрисов Р.Б. - Из истории возникновения и формирования издательского дела в Каракалпакстане.....	104
Ерниязова С.М. - Комитеты и комиссии Жокаргы Кенеса Республики Каракалпакстан как одна из основных форм его деятельности.....	108

Филология

Календерова А. - Каракалпак балалар фольклорының изертлениўи.....	112
Мамбетов Ж.Қ. - «Жоҳанша» дэстаны ҳаққында.....	117
Жураев М. - Ўзбек фольклорида юлдуз учиши билан боғлиқ астраль мифлар.....	121
Бекбергенова З.У., Камалова Д.Э. - Көркем әдебиятта мекан ҳәм заман концепциясын үйрениўдин әҳмийети (М.Нысановтың «Ақырет уйқысы» повести мысалында).....	125
Тлеуниязова Г.Б. - Каракалпак поэзиясында тийисли изертлеўлердиң баслы бағдарлары... ..	129
Сайымбетов Ш.О. - С.Нурымбетовтың «Бердақ шайыр» поэмасының жанрлық өзгешеликлери.....	132
Оразымбетова З.Қ. - Газетада аналитикалық жанрлар: тили ҳәм стиллик өзгешеликлери ..	135

Искусствоведение и архитектура

Мансуров Я.М., Хайрова Т.Ж. - Кровельные материалы для жаркого сухого климата.....	140
--	-----

Педагогика и психология

Аман К.П., Аманова Р.П. - Использование методики Clil в процессе обучения.....	144
--	-----

Сообщения

Бекбаев Х., Турганбаев Р. - Молочная продуктивность каракульских овец в условиях Республики Каракалпакстан.....	147
Исмоилов Х.Ф. - Сунъий сув ҳавзалар табиий муҳитнинг бир бўлаги сифатида.....	149

Юбилей

Белгили археолог алым, Ўзбекистан Қаҳарманы Ғайратдин Хожаниязов 70 жаста.....	152
Алымның асқар бийиги.....	154

Памяти ученого

К 90-летию со дня рождения Реймова Расбергена Реймовича. Жизнь, посвященная науке и природе.....	157
--	-----

илмий-назарий адабиётларидан фойдаланилди.

Жанровые особенности поэмы «Поэт Бердах» С.Нурумбетова Сайымбетов Ш.О.

Каракалпакский научно-исследовательский институт гуманитарных наук Каракалпакского отделения Академии наук Республики Узбекистан, Нукус

В статье анализируются жанровые особенности исторической поэмы «Поэт Бердах» С.Нурумбетова. При определении жанровых особенностей поэмы автор придает значение историческим событиям, особенностям периода жизнедеятельности Бердаха. В произведении отражено описание эпического сюжета в лирической форме. Выясняется изображение исторического образа Бердаха. Использована научно-теоретическая литература при анализе жанровых особенностей поэмы.

Genre features of the poem "Poet Berdakh" by S. Nurumhetov Sayimbetov Sh.O.

Karakalpak Scientific Research Institute of Humanities Sciences of the Karakalpak Branch of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, Nukus

The article analyzes the genre features of the historical poem "Poet Berdakh" by S. Nurumhetov. In determining the genre features of the poem, historical events, especially the period of Berdakh's life, attach importance. The work reflects the description of the epic story in lyrical form. An image of Berdakh's historical image is being revealed. Used scientific-theoretical literature in the analysis of genre features of the poem.

УДК 002.704.3/5

ГАЗЕТАДА АНАЛИТИКАЛЫҚ ЖАНРЛАР: ТИЛИ ХӘМ СТИЛЛИК ӨЗГЕШЕЛИКЛЕРИ

Оразымбетова З.Қ.

Бердақ атындағы Қарақалпақ мәмлекетлик университети, Нөкис қаласы

Аналитикалық жанрлар газета материаллары арасында әхмийетли хәм тийкаргы орынды ийелейди. Бул жанрда ўақыя-хәдийселер журналист көзқарасынан анализ етиледі хәм тийисли баҳа берилип, жуўмақ жасалады. Ол заман руўхы, жәмийет идеологиясы, сиясат, газетаның жәмийеттеги орны хәм ролинә муўапық белгили-бир идеяны сүүретлейди хәм алға сүреді. Бирақ онда журналист көзқараслары менен пикирлери хәммә ўақытта газета оқыўшысының көзқараслары менен мас келе бермеўи мүмкин.

Аналитикалық жанрлар информациялық жанрлардың эволюцион даўамы болып есапланады. Егерде дүньяда бар болған факт, жүз берген ўақыя хәм хәдийселер оның сыртқы, көзге көринип турған қатламы болса, бул фактлардың тийкары, ўақыя хәм хәдийселердің түп мәніси, объектив ызыамшылығы — олардың көзге көринбейтуғын ишки, терең қатламы болып есапланады. Адамзат бул қатламға жетип барыў, оны аңлаў ушын екинши бир, алдыңғысынан тереңирек билиў усылы — анализ хәм изертлеўди иске салады. Әне, усы ызыамшылық аналитикалық публицистикада өзиниң сәўлелениўин табады. Егерде инсан өмириндеги факт хәм хәдийселерди газетадағы информациялық жанрлар арқалы көрип, билип, оқып, хабар тапса, аналитикалық жанрлар арқалы сол факт хәм хабарлардың ишки мәнісин түсинеди, аңлайды, өзи ушын зәрүрли жуўмақлар жасайды, жәмийетлик хызметин белгилейди.

Аналитикалық жанрлар жәмийетлик турмыстың барлық тәреплерин қамтыйды. Инсан турмысының дүньяны билиў, жәмийетшиликти аңлаў барысындағы барлық хәрекетлери, умтылыслары аналитикалық жанр материалларында сәўлеленген болады. Олар арқалы инсан жәмийет ызыамшылығын үйренеди, экономика, илим хәм мәденият, әдебият хәм искусство хәм басқа да тараўларда болып атырған хәр түрли мәселелер хәм машқалалардан хабардар болады. Демек, аналитикалық жанр материаллары инсанларға жәмийетлик-сиясий, ҳуқықый, әдеп-икрамлылық, илимий, тарийхый, философиялық, көркем-эстетикалық билим береді хәм тәрбиялайды.

Аналитикалық жанрлар, информациялық жанрлар менен тиккелей байланыслы болады. Информациялық жанр материалларында аналитикалық жанр элементлери болса, аналитикалық жанр материалларында хабар элементлерин көриўимиз мүмкин. Газета жанрларының бул еки түри бирин-бири толықтырады. Бундай толықтырыў аналитикалық жанрлардың ишинде де болыўы мүмкин. Мәселен, мақала жанрында корреспонденцияның, есапта хат жанрының, рецензияда шолыў жанрының элементлерин көриў мүмкин. Бирақ, бул элементлерден пайдаланыў мәлим дәрежеде шекленген көринисинде болады.

Мәселен, мақала жанрын алайық. Бул газетадағы ең тийкаргы аналитикалық жанрлардың бири. Ол ўақыяны, жағдайды,

хәдийсени терең анализ ететуғын, ең әхмийетли мәселелерге қаратылған, образлы хабар дереги болып есапланады. Мақала жанрына тән өзгешеликлердің бири - фактлердің анализи хәм улыұмалық пикирлер менен баян етилиуи. Егер улыұмалық сыпатлама беретугын болсақ мақала бул – топлам, журнал, газета хәм соған уқсас басылымлар ушын жазылған ямаса оларда басылып шыққан, көлеми онша үлкен болмаған илимий яки публицистикалық дәретпе. Илимий дәреклерде мақала бир неше түрлерге ажыратылып көрсетилген, бирақ, оның түрлерге бөлинуи ұазыйпасы, мақсети, мәселени қай дәрежеде қойыуы менен ғана белгиленеди. Олардың барлығында мақала ушын тийкарғы талап болған объективлик, терең анализ хәм улыұмалық жуұмақ сәуленеди. Мақалада тил бирликлеринен пайдаланыу, дәуир талабында жазылыуы, өзине тән белгилерине ийе болыуы, оны басқа жанрлардан ажыратып турады.

Мақалада фактлерди анализ етиу менен бирге, қойылған мәселени анық белгилеу хәм олардың шешимин көрсетиу, улыұмаластырыу хәм де конкрет жуұмақлар жасау тийкарғы орында турады. Мине, усы ұазыйпалар мақаланың рубрикаларында да өз көринисин табады. Мәселен: «Үндеуіге ис пенен жууап», «Жынаят хәм жаза», «Нызам хәрекетте» хәм т.б. (Еркин Қарақалпақстан).

Мақала газета материаллары арасында жүдә әхмийетли орын ийелейтуғын, ең көп мағлыұмат беретугын, оқыушыны пикир хәм усыныслар билдириуіге ийтермелейтуғын, оларда көзқараслар пайда ететуғын өзине тән жанр. Сонлықтан да мақаланың темасы тез көзге түсетугын, дыққатты тартатуғын тил бирликлеринен таңланады. Баспасөздің басқа жанрларынан өзгешелик тәрепи, мақалада нақыл-мақаллар: «Жас келсе иске...», «Суудың да сорауы бар...» (Еркин Қарақалпақстан. 12-апрель, 2014), «Билим менен бахыт жолы ашылар» (Қарақалпақстан жаслары. 2-март, 2015), «Сау денедә - сап ақыл» (Нөкис ҳақыйқаты. 5-февраль, 2015-жыл), сорау мәнили гәплер: «Дүнья кешире алар ма үнсизлигимди» (Қарақалпақстан жаслары. 2-март, 2015), көркем образлы тил бирликлери: «Суудың да сорауы бар...» (Еркин Қарақалпақстан. 12-апрель, 2014), «Сырлы сандықтың гилти өз қолымызда», «Елим тоқ болса, кеулим де тоқ болады», «Театр студия биринши кәдемин баслады» (Қарақалпақстан жаслары. 20-март, 2010) сыяқлы темалардың қойылыуы мақаланың өзіншелик тәреплеринен есапланады. Мақала жанрында әсиресе, сорау гәплерден тема қойыу ең тәсиршең усыллардың бири: «Қыс сынағына таярмыз ба?» (Еркин Қарақалпақстан. 29-октябрь 2015), «Хәзирги сабақлықлар қандай болыуы керек?» (Қарақалпақстан жаслары. 20-март, 2014), «Биз неге китап

оқымаймыз?» (Қарақалпақстан жаслары. 2-март, 2012) хәм т.б.

Ал, айырым мақалалар үлкен темадан тысқары, кишкене темашаларға ажыратылған болады: «Билим менен бахыт жолы ашылар» деген көлемли мақала төмендегеше темашаларға бөлінген: «Студентлигим, жаслығымды тәриплеймен...», «От жаққыштан дана шығар, сөзге кулақ түре-түре...», «Мәдениятлылық деген не?» (Қарақалпақстан жаслары. 2-март, 2015)

Мақала жанры тилден пайдаланыуда жүдә кең имканиятларға ийе. Онда тилдің нейтрал мәнили бирликлеринен орынлы пайдаланыу менен бирге, эмоциональ-экспрессивли қураллар, көркем образлы бирликлерден кең түрде қолланыу мүмкин. Мақала жанрының көлеми хәм мазмунды ашып беруі имканиятлары буған мүмкиншилик береді. Соның ушын да мақалада көркем-публицистикалық жанрларға (мәселен: очерк, сүүретлеме, фельетон), айырым информациялық жанрларға (мәселен репортажға) тән болған элементлер жәмленген болады. Мақаланың лексикалық қатламында жәмиетлик-сиясий, экономикалық, мәдени, әдебият, көркем-өнер, медицина хәм тағы басқа да тарауларға тән болған терминлер менен бирге, хәр түрли стильлик мәниге ийе сөзлерден өнимли пайдаланылыуы мүмкин. Қарақалпақ күнделикли баспасөзінде кейинги жыллардағы жәрияланған мақалаларда, әдетте, эмоциональ-экспрессивли сөзлер, лексикалық бирликлер де орны менен пайдаланылған: «Мөлдек жер – гәзийне кәни» (Еркин Қарақалпақстан. 12-апрель, 2011), «Әжел сатыушысы ма яки ойлап табушы» (Қарақалпақ университети. 1-2-январь 2008) хәм т.б.

Аналитикалық жанрлардың бири — **корреспонденция**. «Русша-қарақалпақша сөзлик»те **корреспонденция** «хабар, хат» деп көрсетилген [1]. **Корреспонденция** сөзи латынша *correspondance* деген сөзден алынған болып, орындардан жиберилген хабар, почта-телеграф арқалы жиберилген хат-хабар, айырым мекемелер ортасындағы жазыспалар деген мәнини аңлатады [2]. Аналитикалық жанрдың бул түрінде хәр түрли пикир хәм көзқараслар баян етиледі. Газета жанрлары ҳаққында пикир билдиргенде айырым теоретиклер: «*Корреспонденция – көлеми жағынан, мазмунның кеңлиги хәм тереңлиги менен хабардан үлкенирек хәм мақаладан киширек жанр* [3]» -- деген түсиниги менен мақала менен хабардың аралығына жайластырады. Бундай пикир хәм бақалаулар **корреспонденцияның** өз алдына жанр екенлигин дәлиллейди.

Корреспонденция информациялық жанрлардан ажыралып турады хәм терең анализди өз ишине алған болады. Онда автор тек ғана фактлерди келтирип, ұақыяларды баян етип

қоймастан, оларды анализ етеді, шолуы жасайды, оларға баға береді, улымаластырады, жуу мақ жасайды. Информациялық характердегі хабарда болса бұндай жағдайлар ушыраспайды.

Корреспонденция баспасөз жанларының біраз кең терқалған жанлары болған очерк хәм мақаладан ажыралып турады хәм онда бир факт ямаса бир неше фактлер анализ етиледі. Мақалада изертлеу нәтижелери хәққинда айтылса, корреспонденцияда сол процесстин өзи сүүретленген болады. Ал, очеркте факт образды жаратыу үшін жәрдем беріуши фактор болып хызмет етеді. Корреспонденцияда факт орайлық орында турады, мазмунның негизин, тийкарын курайды.

Корреспонденция ұақыяны, жағдайды, кубылысты сәулелендириудің публицистикалық бир көриниси сыпатында бир қатар өзине тән өзгешеликлерине ийе болып келеді. Ол мақала хәм очеркке салыстырғанда мазмуны жағынан біраз тар, дәлилери жағынан бир қанша анық болып, онда белгили бир жәмәәт, кәрхана, район, ямаса шөлкемнен алынған фактлер конкрет келтириледи. Ол анық мәнзилге ийе болып, баянлау стили жағынан жанлырақ болады. Корреспонденцияның авторы ұақыяның жанлы көринисин сәулелендириу үшін, әдетте, өзи қатнақан фактлерди келтирип баян етеді, ұақыя хәм хәдийселерди тиккелей, яғный жанлы тәсирлениу нәтижесинде, тийкарлы сүүретлеп береді.

Корреспонденцияда да тийкаргы мақсет— газета оқыушысына белгили-бир орыннан, болып өткен жағдайды фактлерге тийкарланып хабар беріу арқалы жәмийетлик-сиясий, мәдений турмыстың жаңалықларын ашып беріу. Бірақ хабардағы сыяқлы онда тек ғана мағлыұмат берилип қоймастан, фактлер анализ етиледі хәм улымаластырылады. Хабарда тийкарынан анық хәм қысқа, толық сәулелендирилген бир факт орын алса, корреспонденцияда бир темаға бирлестирілген бир қатар фактлер, мағлыұматларға тийкарланып дүзиледи. Онда усы күннің ең әхмийетли мәселелери сәулелендириледи, жәмийетшилик алдына жүдә тез шешилиуи керек болған, ең зәрүр ұазыйпалар қойылады [4].

Корреспонденция жанрының тили оның жанрлық талапларынан келип шығып, өзгешеленеди. Оның темасы образлы, тәсирли, ықшам тил бириклеринен таңланады. Әсиресе, атлық сөз бирикпелеринен, сорау гәплерден пайдаланыу корреспонденция ушын көбирек тән. Мысалы: «Тәрбияшылардың бәри тәрбиялы ма?», «Хуқықымызды билемиз бе?», «Сынаққа сылтау», «Тәртип-интазам дүканлардан басланса...» («Қарақалпақстан жаслары», 2-март, 2015-жыл), «Жаслардың да пикирлери айқынласты» («Еркин Қарақалпақстан», 10-июль, 2012-жыл) хәм т.б.

Корреспонденция темалары арасында стилистикалық имканиятлары үлкен болған қаратпа бирикпелер көплеп қолланылады. Мысалы: «Пиллекешлер қууанышы», «Татыулық нәтижеси» хәм т.б. Атлық бирикпелери, әсиресе, сыпатлаушы бириклерден де тема сыпатында пайдаланылған. Мысалы: «Қосықшы қыз», «Сазенде қыз», «Палұан қыз», «Билимдан оқыушы» хәм т.б. Бірақ олардың саны газеталарда көп емес.

Тема сыпатында қолланылған бирикпелердің айрмлары газета текстлеринде жүдә көп қолланылатуғын бирикпелер болып, оншама итибарды тартпайды. Мысалы: «Молшылыққа ерисиу жолында», «Өнимдарлықты асыруу мақсетинде» хәм т.б. Корреспонденция темалары арасында тәсиршең, ықшам көринистеги тартымлы түрлерин де көплеп ушыратууға болады. Олар ұақыя мазмунын өзінде сәулелендирген болып, дәслепки мағлыұматты анық сүүретлеуи менен дыққатты тартады. Мысалы: «Мийнетине жараса рәхәти», «Жас болса да, иске бас болып...» хәм т.б. Корреспонденция темаларының өзине тән өзгешеликлеринің бири, гейде нақыл-мақаллардан, фразеологизм сөзлерден тема сыпатында пайдаланыуында көринеди. Олар корреспонденция ушын ең қолайлы усыллардың бири. Мысалы: «Тек жүрген ток жүреді» («Еркин Қарақалпақстан», 16.09.2010), «Жалғыз аттың шаңы шықпас» («Қарақалпақстан жаслары», 22.04.2011), «Қалауын тапсаң қар жанар» («Қарақалпақстан жаслары», 30.09.2011). Нақыл-мақаллардан пайдаланыуда бир өзгешелик тәрәпи—олардың тийкарында пайда болған образлы темаларды қолланыу. Мысалы: «Өнерли киси хор болмайды» («Еркин Қарақалпақстан», 21.10.2014), «Дийканның кеули далада» («Қарақалпақстан жаслары», 15.07.2016) хәм т.б.

Сорау, үндеу гәплерден хәм басқа да көркем-образлы сөзлерден де тема сыпатында пайдаланылған. Мысалы: «Әке өмир бағманы» («Нөкис хәқыйқаты», 12-январь, 2015), «Бәримиз де жууапкермиз» («Қарақалпақстан жаслары», 5-июнь, 2004), «Бәхәр, сени сағынаман!» («Еркин Қарақалпақстан», 20-март, 2004), «Бийзарылар қайдан шығады» («Еркин Қарақалпақстан», 14-январь, 2013) хәм т.б.

Темалар арасында ықшам, анық, оқыушының дыққатын тартатуғын бириклерден курылған темаларды көплеп ушыратуу мүмкин. Мысалы: «Айыпкерлер табылатуғынлығына исенемиз» («Еркин Қарақалпақстан», 10-апрель, 2016), «Халық мәпин гөзлеп», «Ер жигиттиң муңы» («Қарақалпақстан жаслары», 9-октябрь, 2013). Әлиуайы темалардың айырымлары буйрық тилек көринисинде қолланылған. Мысалы: «Бийғамлыққа жол қойылмасын» («Еркин

Қарақалпақстан», 23-апрель, 2015), «Кемшиликтерди сапластырайық» («Еркин Қарақалпақстан», 12-март, 2013), «Тәртіп-интизам бекемленсин» («Қарақалпақстан жаслары», 19-май, 2014).

Корреспонденцияда қоспа гәпли темалар дерлік қолланылмайды. Улыұма алғанда, корреспонденция темаларының көпшилиги бул жанр талаптарына толық жууап береді. Бірақ, айырым корреспонденциялар темасының тартымсызлығы, мазмунды толық ашып бере алмаслығы хәм мазмунға сәйкес қойылмағанлығы себепли оқыушы нәзеринен шетте қалады.

Аналитикалық жанрдың бири – рецензия жанры. Рецензия бул – латын тилинен алынған сөз болып, бизиңше әдебий, илимий дәрәтпелерге сын баға, пикир деген мәнисти билдиреди [5]. Баспасөзде ол әдебий хәм илимий дәрәтпелерге, жәмийетлик-сиясий әдебиятларға, театр постановкаларына, кинофильмлерге, телекөрсетиулерге, әдебий көргизбелер хәм музыкалық концертлерге баға беретугын, оларды сынға алатугын аналитикалық жанр түри. Рецензия монография, илимий мақала, диссертацияларға жазылып, тийкарынан илимий дәрәклердиң жетискенлик хәм кемшиликлерине баға береді. Ол бир ямаса бир неше авторлар тәрәпинен жазылуы да мүмкин [6]. Тийкарынан рецензияның театр сыны, кино, музыка рецензиясы болып бөлинетугын түрлері бар. Бизиң баспасөзимизде көбирек көркем-әдебий шығармалар хәм шенде-шен илимий мийнетлерге рецензия жазылады.

Рецензия дерлик мақалаға ұқсас, деген менен олар арасында парк бар. Мақала хәдийсе хәм фактлерди жәмийетлик турмыстан алатугын болса, рецензияның объекти көркем, әдебий яки музыкалық шығармаларды (спектакль, кино х.т.б.) сәулендириу болып табылады. Демек, оның тили де мақалаға жақын, тек сол рецензия объекти болған тараудың терминлері көбирек ушырасыуы мүмкин.

Рецензия – бул пикир, талқы, анализ. Бизиң баспасөзимизде ол көбинесе «сын» айдары менен жәрияланады. Рецензияға қойылатугын талап – әдил баға, пикир, сын хәм пикир алысу болып табылады. Әдетте, рецензия рецензент тәрәпинен жазылар екен, автордың ой-пикири, оның нени гөзлеп шығарма дәрәткенлиги есапқа алынуы шәрт. Қарақалпақстан баспасөзинде бүгинги күнде бул жанр онша көп ушыраспайды. Оны көбирек «Әмиүдәрә» журналында ушыратамыз. Онда да илимий китаптарға арналған рецензиялар жазылады. Ал, «Еркин Қарақалпақстан» газетасында жаңадан шыққан китап, оның мазмуны келтирилип, гейде кино хәм театр жаңалықларын информация түрінде жеткерип береді. Толық рецензияның талабы-

на жууап беретугын, көркем-әдебий сын тәрәзде берилетугын рецензия газета бетлеринде дерлик жоқ.

Рецензияның тили хәм стили басқа жанрлардан пүткиллей ажыралып турмайды. Бірақ анализ етилип атырған дәрәтпе хәкқында, оның жетискенликлері хәм кемшиликлері қай дәрәжде болыуына қарамастан, тилдиң сүүретлеу қуралларынан, тәсиршең бирликлерден пайдаланған хәлда пикир жүритиледи. Әлбетте, рецензиядағы пикир – оның авторының жеке пикири болып есапланады. Сонлықтан да онда автор «мен»и хәм дыққатқа тартылған дәрәтпеден алынған қатарлар (цитаталар) үстинлик етеди. Илимий мийнетлерге яки болмаса көркем шығармаға, телекөрсетиуге ямаса журналларға жазылған рецензиялар тил қуралларынан пайдаланыуы, хәдийсени сәулендириуі жағынан бир-биринен парк қылады.

Және бир аналитикалық жанр түри – бул хат. «Хат» сөзи бир неше мәнисти аңлатады. Бул да «циркуляр хат» сыяқлы өзінде көрсетпе, мағлыұмат, өтиниш, усыныс сыяқлы мәнилерди қамтытуғын арнаулы эпистоляр жанр. Хат – жийи-жийи жағдайларда өзінде тез шешилиуі тийис болған тийкарғы машқалаларын ашып беретугын материал. Хат деп сондай-ақ, «редакция почтасы» түсинигиниң мазмунын қурайтуғын хабарландыруы, шағым, усыныс, өзиниң басынан кеширген уақыялары хәкқындағы гүррин фактлер үстинде ой жүргизиуі, ушырасыудан алған тәсирлер хәкқында айтылады. Хат оқыушылардың сөзлері сыпатында хәм соның ала профессионал журналистика дәрәтпе сыпатында эпистоляр публицистика атамасын алып арнаулы жанр дәрәжесине көтериледи. Уақыттың өтиуі менен оның жанрлық өзгешеликлері айқынласа баслады.

Бүгинги күнде бизиң баспасөзимизде хат жанрында жазылған материалларды ушыратуы қыйын. Хат жанр сыпатында қәлиплескен екен, ол хәш бир дәуирде де өз күшин жойытпайды. Онда хат жазыушы белгили бир машқаланы көтерип шығады. Мысалы: «Еркин Қарақалпақстан» газетасына пенсионер Юсупбек Сайыпназаров пенен Аўған урысы қатнасыушысы Али Мухаммед Сүлейменовтен келген: *«Хабарлардан кеңирек хабардар болсақ деймиз, әсиресе соңғы жыллары, адамлардың хабарларға болған талабы оғыры күшейди. Бірақ, хабарлардан көбирек хабардар болыуларымыз еле де болса жетерли болмай, оның көпшилик бөлегин тек гана телевизорлар арқалы гана яки болмаса өтирикли-шыңлы аўызекли айтылғанлардан еситип атырмыз»* деген мазмундағы хатты мысал етсек болады. Бул жерде автор бүгинги күнниң ашынарлы халатын айтса, мына абзацта: *«...хәш жасыратугыны жоқ, бурынлары көпшилик хабарды газета бетлеринен күнбе-күн дерлик*

оқыл, радио арқалы еситип отыратуғын едик. Ендилкте сол газета ҳам радиодан айырылып қалыўға шамаластық» - деген пикирин билдиреди («Еркин Қарақалпақстан», 14-октябрь 2001). Бундай мазмундағы хат жанрындағы материаллар бүгінги баспасөзимизде жүдә аз ушырасады.

Баспасөздеги ең әҳмийетли орын ийелейтуғын аналитикалық жанрлар барлық

газеталарда бар. Бирақ, олардың жанр талапларында жазылыўы, стиллик өзгешеликleri ҳаққында илимий пикирлер аз. Сонлықтан да жанрлардың тили ҳәм стиллик өзгешеликleri ҳаққында еледе кеңирек илимий излениў жумыслары алып барылыўы керек деген пикирдемиз.

ӘДЕБИЯТЛАР

1. Руссша-қарақалпақша сөзлик. М., 1967. 365-б.
2. Ҳозирги замон журналистикаси. Тошкент, 2008. 92-б.
3. Жанры советской газеты. М., 1972. с. 139.
4. Корреспонденция: унинг жанр хусусиятлары, турлари ва унга қўйиладиган асосий талаблар. //

- «Мухбир» 1973. №8. 32-б.
5. Одинцов В.В. и др. Школьный словарь иностранных слов. М., 1983. с. 146.
6. Мукаррамов М. Ҳозирги ўзбек адабий тилининг илмий стили. Тошкент: Фан. 1984. 27-б.

Газетада таҳлилий жанрлар: тили ва услубий хусусиятлари
Оразимбетова З.Қ.

Қарақалпақ давлат университети, Нукус

Мақолада таҳлилий жанрларнинг матбуотда тўттан ўрни, уларнинг турлари, тили ва услуби таҳлил қилинади. Асосан таҳлилий жанрлар бир қатор мисолларда таҳлил қилинади. Жанрларнинг тили ва услуби ўрганилади. Танлаган мавзуни баён этишдаги муваффақият ва камчиликларга хулоса ясалган. Айниқса, таҳлилий жанрларнинг тили ва услуби қарақалпақ журналистикасида илмий тадқиқ қилиниши лозим мавзуларнинг бири эканлиги таъкидланади.

Аналитические жанры в газете: язык и стилистика как особенность
Оразимбетова З.К.

Каракалпакский государственный университет, Нукус

В статье говорится о месте аналитических жанров в периодической печати, об их видах, языке и стиле. Отдельные аналитические жанры подвергаются тщательному анализу, изучаются их язык и стиль, указываются достоинства и недостатки языка газет. Особо отмечается, что язык и стиль аналитических жанров до настоящего времени не был объектом специального исследования в каракалпакской журналистике.

The analytic genres of the newspapers: language and style
Orazimbetova Z.K.

Karakalpak State University, Nukus

In this article indicates the place, types, language and style of the analytic genres on the periodical press. Analytic genres in newspaper is very essential. Journalists use analytical genres writing articles. There are some examples about the theme in this article. In addition to this, it emphasizes demand for research the language and style of the analytic genres.